

8. Sociální aspekty cestovního ruchu

Tomáš Doležal, UK FTVS, spoluřešitelé Anna Hogenová, UK FTVS, Jan Neuman, UK FTVS, Daniel Mourek, Česká centrála cestovního ruchu)

8.1. Motivace účastníků cestovního ruchu. (Hogenová)

Hlavním motivem pro turistiku a cestovní ruch vůbec je **krása přírody**, což je v našem filosofickém a sociologickém překladu hledání kořenů naší existence, tj. hledání domova vzhledem ke změnám vnímání časových proměnlivostí v současnosti. Většina respondentů ve výzkumu popsaném v části 2 naší práce (anketa s návštěvníky Šumavy) kritizovala poškozování lesních ekosystémů, znečištění ovzduší, nadměrnou dopravu a turistický ruch, což je nahlíženo očima filosofa a sociologa opět výraz úzkosti nad možnou ztrátou kořenů, tj. domova v tom širokém smyslu slova.

Na základě těchto zkušeností upozorňujeme na prospěšnost výchovného stimulu přímo v jednotlivých ubytovacích střediscích (hotelech, penzionech, ubytovnách i v prostoru pro stanování) prováděného nenásilným způsobem přímo pracovníky těchto zařízení, kteří by mohli velmi přirozeným způsobem posunovat horizonty myšlení a hodnocení návštěvníků. K posunům v tomto smyslu je třeba využívat především místních svátků, obyčejů, zvyklostí a tradic spojených např. se zimním a jarním slunovratem. Je možné založit nové či obnovit dávno zapomenuté tradice spojené s bezprostředním okolím, podporovat toto napojení i adekvátní literaturou, hudbou, divadlem apod. Je třeba zdůrazňovat, že příroda je součástí naší tělesnosti. Péče o posvátná místa, jejich moderní interpretace a výklad umožní nárůst zájmu o lokalitu a zároveň přinese přirozený ochranný vztah uživatelů k danému místu.

Je nutné si uvědomit, že vyhlášení chráněného území neznámá, že by se zároveň měnil vztah jejich uživatelů k prostoru. Spoléhat na sílu sankcí v případě porušování předpisů je naivním předpokladem. Veřejnost je třeba neustále vychovávat. Ochranný management musí zakládat i nový druh vztahu k přírodě v tom nejširším smyslu.

Velmi přirozeným, nenápadným způsobem je třeba motivovat návštěvníky tak, aby pocítili možnou ohroženost této lokality. To je možné jen tehdy, budou-li ji vnímat jako předmět úcty, jako něco, co patří bytostně k „domovstění“ každého z nich. Příprava ve školách veškerého typu, informace o svátcích, tradicích, obyčejích, historii a zvláště dané krajiny by měly být zakomponovány nejen do prospektů majících reklamní charakter, ale přímo do organizačních a procesuálních charakteristik obsahové náplně hotelu, pensionu, ubytovny, kempu apod.

Uvedený průzkum návštěvníků Šumavy (a domníváme se, že v jiných lokalitách České republiky by měl stejné výsledky) ukazuje, že návštěvnícká populace patří k vzdělanějším vrstvám a to napovídá, že je možné jejich pobyt v těchto lokalitách motivovat i intelektuálním způsobem, tj. přímými informacemi o specifčnosti tohoto území, bez rituálů, které mají vztah k místu usnadnit působením na citový habitus respondenta.

Průzkum dále prokázal, že vysoké procento účastníků cestovního ruchu tvoří rodiny s dětmi. Proto je nutné se zaměřit i na dětskou propedeutiku ekologické gramotnosti. Je nutné podtrhovat stmelující element rodiny jako výraz spojení s přírodou. **Rodina a domov** je totéž jako rodina a příroda. Tento šířeji pojatý fenomén rodiny, domova (příroda) je podmínkou přežití. Je třeba si uvědomit, že tento vztah platí i obráceně, tj. pokud absentuje vztah k přírodě ve smyslu „Eko“ (Eko-Oikos-domov), pak není ani možné zakládat fungující a prosperující rodinu se vztahy, jež by mohly později založit pozitivní poměr k přírodě jako

k celku. Tato relace (rodina, domov a příroda) by měla být posilována poukazem k úctyhodnosti těchto entit právě přes náležitosti svátků, tradic, obyčejů, zvyklostí a zvláštností daného místa jako výraz pro kořeny a počátky. Dnes apelujeme především na budoucnost, na její potřeby, na nutnost rozvoje, což podsouvá posuzujícímu vědomí představu o nutnosti nikoli udržitelného rozvoje, ale neustálé kompetice a mýtus věčného nárůstu a nutnosti věčného nárůstu lidských produktů. Člověk by se mohl alespoň někdy uvědomit, že to není práce, pro kterou byl stvořen, ale práce je tu proto, aby mohl plně a dobře žít. Uvědomujeme si, že v euro-americké civilizaci je tento poznatek něčím, co se dá velmi těžko chápat vzhledem k její potřebě se afirmovat jen skrz práci, výkony, kompetici a opakovaná vítězství, přesto jsme toho názoru, že někdy se začít musí.

Všichni manažéři v oblasti cestovního ruchu by měli být vzdělanými lidmi, kteří by mohli velmi kalokagathicky (tj. ve spojení s tělesnou zátěží) informovat návštěvníky ve výše zmíněném smyslu, tj. s ohledem na tradice dané lokality..

Pro trvale udržitelný rozvoj je nutno uvést myšlení a hodnocení lidí do jiné časové struktury. Dnes je člověk motivován jen budoucností, minulost je bez důležitosti, ztrácí smysl, dokonce nějak překáží. Protencionalita (tj. vztáženost pouze k budoucímu) působí netematizovaně, tj. nikoli v přímé představě, ale otevírá se a nalézá se v úzkostech o podmínky života v budoucnu. Mimo jiné je tato protence základem všech teorií růstu (které jsou podstatné pro všechny formy moderního liberalismu). Obracet vnímání a myšlení lidí k tradicím spojených s místem v přírodě je i prostředkem ke vzniku jejich akceptace teorie trvale udržitelného rozvoje a to nenásilně, povlovně a nesmírně účinně.

Časová struktura orientovaná výlučně z protencionality vede nejen k existenciálním úzkostem, jež ve své vyhocené podobě jsou „lčeny“ workoholismem, útekou do chemických virtuálních světů prostřednictvím závislosti na alkoholu, drogách či závislosti jiného druhu na počítačích a automatech. Časový rozvrh odvíjející se z budoucna a výlučně z budoucna vede i k neúctě ke starým lidem, k nemožnosti a k neschopnosti prožívat úctyhodné, protože to je vždy spojeno s kořeny, s počátky.

Tolik deklarovaná neschopnost některých mladých lidí udržet si základní historickou paměť vede k tomu, že jediným a jednoznačně převládajícím směrem jejich myšlení, hodnocení a aktivit je budoucnost se svým typickým pojetím pokroku ve výkonovém pojetí a to pouze z kvantitativního aspektu.

Výsledkem této úvahy je jediné, orientovat návštěvníky krajiny na místa s tradicí, počátky, s historickými poukazy, a tak propojovat přítomnost s minulostí, aby byla budoucnost také součástí této kontinuity. Člověk pak snáze bude nakloněn potřebě chránit to, co by mohlo být velmi rychle zničeno jimi samými. Ekologická informace musí být předávána jinak, nikoli jako pouhý výčet faktů v odborných výrazech, ale jako bytostná součást každodenního života těch, kteří provozují služby i těch, kteří park navštěvují jako turisté.

8.2. Rekreační a výchovná v přírodě ve vztahu k trvale udržitelnému rozvoji. (Neuman)

Z celého okruhu pohybových činností, jež jsou nedílnou součástí cestovního ruchu, mají nejbližší vztah k ekologické výchově ty činnosti, které označujeme jako rekreační v přírodě, turistika, pobyt v přírodě, sporty v přírodě, aktivity v přírodě.

Rekreační v přírodě představuje významný okruh rekreačních činností člověka. Přesné vymezení je obtížné. Můžeme říci, že se jedná o aktivity, které se odehrávají na volném prostranství v městském prostředí, v prostředí člověkem přeměněném i ve volné přírodě. Lze sem zahrnout i tzv. konvertibilní aktivity, jež se provádí na hřištích pro in-line-skating, v otevřených bazénech, na lezeckých stěnách či v umělých kanálech a jež byly dříve úzce spojeny s přírodním prostředím.

Je to tedy široká škála činností od práce na zahrádce, houbaření, kempování, různých druhů cestování až po jízdy různými typy vozidel mimo cesty, v terénu.

Odborníci v USA se snažili přesněji charakterizovat právě tu část rekreace v přírodě, kterou člověk koná vlastní silou-Human Powered Outdoor Education, mohli bychom říci také **aktivní rekreace v přírodě**.

Lze říci, že do uvedených okruhů řadíme činnosti, vázané na volný čas, sloužící především k rozptýlení, zábavě, odpočinku a k uspokojování individuálních zájmů, včetně radosti z pobývání v přírodě.

Termín **pobyt v přírodě** řadíme nyní k volnějším, méně závazným termínům. Připomíná francouzský pojem plain air či anglický outdoor life. V sokolském systému zahrnoval dříve všechny činnosti spojené s pobytem, cvičením a sporty v přírodě.

Pojem **turistika** má nyní v odborné češtině poněkud jiný význam než v jiných jazycích. Díky zajímavému vývoji lze u nás typické turistické činnosti charakterizovat pomocí tří složek, které zahrnují okruh znalostí a dovedností potřebných pro turistickou činnost. Jedná se o složku pohybovou, odborně technickou a poznávací. Často se zdůrazňuje, že bychom měli lépe hovořit o **aktivní turistice** tj. turistice, cestování prováděných aktivním způsobem.

Sporty v přírodě zahrnují ty okruhy činnosti, které mají již charakter sportu, tzn. mají pevná pravidla pro jednotlivé disciplíny, systém soutěží a metodických postupů.

Aktivity v přírodě je termín, který se často v odborných kruzích používá pro všechny typy činností, které jsou vykonávány ve vazbě na přírodní prostředí vlastní silou a jsou využívány k rozvoji dovedností, znalostí a k výchovnému působení. Tak ho také chápeme i my, když sem řadíme i řadu tvůrčích aktivit vázaných na přírodní prostředí a často i aktivity konané nyní v umělém prostředí.

Výchovný vliv přírodního prostředí na osobnost člověka se projevuje následujícím způsobem:

Na prvním místě můžeme mluvit **estetickém vlivu**. Jsou to úvahy o působení silných estetických zážitků při pobytu a aktivitě v přírodě (jako je zdolávání hor, jízda na moři či pozorování nebe na poušti atd.) na změnu postojů i jednání lidí. Odborníci zastávají názor, že působení je ovlivněno především vynaloženým úsilím a že tou nejdůležitější výpravou je výprava do vlastního nitra -výlet dovnitř-"inner journey". Hesla některých cestovních kanceláří dokonce říkají, že „cesta a ne vrchol je cíl“.

Druhou tradicí či tendencí je využívání **učení se přímou zkušeností**. Pomocí různých metod **měření a pozorování přírody** se spojují teoretické a praktické poznatky, které svou průkazností ovlivňují účastníky akcí. To je velmi podstatnou součástí ekologické výchovy. Je to snaha hlouběji porozumět ekosystémům a je to také cesta jak lépe porozumět trvale udržitelnému rozvoji.

Třetím přístupem je získávání zážitků a emočních odpovědí pomocí **zvýrazňování smyslových vjemů v přírodě**. Metoda vznikla ve Spojených státech a je vázána spíše na pásma s příznivým podnebím. Tento postup přinesl mnoho inspirací pro tzv. ekohry. Je to zdánlivě nenáročný přístup, který může vést k povrchním poznatkům bez hlubšího základu.

Dalším přístupem vysvětlujícím působení přírodního prostředí ve výchově v přírodě, je poznání opírající se o tzv. **cit pro místo, spojení člověka s určitou krajinou**. Poznávání krajiny s ohledem na kulturní tradice a celkovou rozmanitost vztahů může být považováno za čtvrtý přístup, který chce u lidí vybudovat osobní vztah k místům, které využívají a kde se pohybují. Je to spojování historických, kulturních i geografických přístupů. V naší tradici můžeme využít zkušenosti z kvalitně prováděné turistické činnosti, která vyžaduje pečlivou

přípravu spojenou s pozorným, chápavým a ohleduplným pohybem v krajině. Zde leží možný český přístup k obohacení západního pojetí výchovy v přírodě.

Výchova v přírodě může pozitivně připravovat lidi na přijetí myšlenek trvale udržitelného rozvoje, neboť se projevuje v takových směrech, které ovlivní budoucí rozhodování lidí.

Jako důležité dovednosti, znalosti a schopnosti se pro budoucnost jeví:

*Sebedůvěra a schopnost motivace.

*Spolupráce, důvěra v druhé a umění vcítit se do myšlení druhých lidí

*Důležité bude umění komunikace spojené s vyjednáváním a rozhodováním

*Schopnost kritického myšlení a řešení problémů. Tvořivost a vynalézavost.

*Spoléhání se na sebe a přejímání odpovědnosti za vlastní činy

*Myšlení orientované na budoucnost

*Získávání úcty k přírodě, vztah k prostředí a pochopení našich vztahů s celkovým životem na Zemi

*Schopnost zpětného hodnocení - reflexe a kritického posouzení.

Aktivity prováděné v přírodním prostředí a obvykle i v malých skupinách vytvářejí unikátní klima, které intenzivně přitahuje pozornost účastníků k místu dění, k přírodě i k sociálním procesům ve skupině. Toho využívají různé výchovné směry, které nabízejí aktivity v přírodě, zvláště pro městskou mládež jako testy, ve kterých si může ověřit svoji fyzickou zdatnost, tvořivost a především schopnost reagovat na rizikové situace. Zdá se, že prvky dobrodružství spojené s působením přírody mohou měnit přístupy i chování účastníků. Mění se schopnost pochopit sám sebe, narůstá sebedůvěra a zvyšuje se schopnost spolupracovat a respektovat názory jiných osob.. To je v souladu s výchovou obecně, která má **stimulovat osobnostní a sociální rozvoj člověka.**

8.3. Ochrana životního prostředí ve sportu (Doležal)

V posledních letech se v oblasti tělesné výchovy a sportu objevuje nový fenomén - stále více se hovoří o souvislosti mezi sportem a prostředím.

Sport a prostředí je překladem anglického Sport and Environment, francouzského Le Sport et L' Environnement nebo německého Sport und Umwelt. Sportem jsou zde míněny všechny tělovýchovné aktivity soutěživého i nesoutěživého charakteru. Vedle atletiky, gymnastiky, hokeje, kopané a dalších sportů, kde jde vždy o vítězství, zahrnuje i běh pro zdraví, rekreační cyklistiku, plavání, lyžování, turistiku nebo cvičení v tělocvičně či posilovně, kde není prvořadým cílem sportovní výkon. V tomto pojetí tedy sport znamená společný název pro všechny pohybové aktivity, které se u nás rozlišují na tělesnou výchovu, sport a turistiku. Z našeho hlediska jde tedy o všechny pohybové aktivity, které jsou součástí cestovního ruchu.

Jmenovitě se hovoří o tom, jak může sport přispět k naplnění myšlenky trvale udržitelného rozvoje.

Sport zahrnuje pohybové aktivity a organizační struktury různých úrovní - od běhání pro zdraví až po vrcholový sport. Na všech úrovních však cestovní ruch musí mít určitou organizační strukturu realizace sportu, sportovní zařízení a vybavení. Typ infrastruktury, sportovního zařízení a počet účastníků odlišuje velikost vlivu pohybové činnosti na životní prostředí. Vliv sportovní události na prostředí může být nepatrný nebo žádný, naproti tomu některé sportovní události mohou působit nevratné škody na okolních ekosystémech.

Sportovní akce mohou mít s ohledem na dobu působení na prostředí vliv krátkodobý. V průběhu sportovní události dochází ke zvýšené hladině hluku (akustické projevy účastníků

pohybové aktivity, vozidla použita k dopravě) a stoupá lokální znečištění ovzduší (výfukové plyny, kouření, použití vytápění). Po skončení sportovní události se vliv na prostředí vrací do výchozí hodnoty.

Vliv dlouhodobý se projevuje i po skončení sportovní události. Může být způsoben výstavbou sportovních zařízení a infrastruktury, které po skončení akce zůstávají na místě nebo poškozením ekosystémů v průběhu akce (zhoršení kvality půdy, poškození porostů atd.).

Osoby podílející se na sportovní události i všechna nezbytná sportovní zařízení působí na prostředí přímo. Nepřímý vliv je způsoben novou infrastrukturou vybudovanou pro sportovní událost, ale dále neudržovanou v přímém vztahu se sportovní aktivitou (např. nové silnice a mosty).

Pro sportovní podniky a pro cestovní ruch obecně je charakteristické, že dochází ke zvýšené koncentraci osob v krátkém časovém intervalu a na omezeném prostoru a že v tomto čase a prostoru dochází ke zvýšení pohybových aktivit. Velikost vlivu sportovní události na prostředí závisí na intenzitě využití zvolené lokality a na charakteru ekosystémů, které jsou v místě události. Pokud jde o citlivé ekosystémy, může mít cestovní ruch větší vliv než tam, kde jsou ekosystémy relativně stabilní.

Všechny pohybové aktivity v rámci cestovního ruchu se dotýkají následující problematiky:

- zachování biodiverzity,
- ochrana ekosystémů,
- územní plánování,
- znečištění,
- přírodní zdroje a odpady,
- zdraví a bezpečnost,
- rušivé vlivy,
- ochrana kulturního bohatství.

8.3.1. Zachování biodiverzity.

Sport a jeho infrastruktura může přímo nebo nepřímo poškozovat ekosystémy a přírodní zdroje, které s biodiverzitou přímo souvisí. Týká se to především sportovních událostí konaných v přírodě (např. závodů v orientačním běhu, v lyžování, v cyklistice a v dalších sportech), ale i rekreačních pohybových aktivit (běh, chůze, cvičení v přírodě a všechny turistické aktivity).

Toho, aby pohybová činnost neměla na prostředí negativní dopad lze dosáhnout následujícími způsoby:

- především omezením počtu účastníků sportovních akcí a podporou menších akcí proti jednorázovým masovým podnikům,
- podporou hromadné dopravy před individuálním použitím motorových vozidel (maximálně využívat veřejné dopravy),
- akceptováním únosné kapacity území (únosnou kapacitou území rozumíme takový stav, kdy jednotlivé ekosystémy krajinného celku jsou schopny unést zátěž sportovní činnosti, aniž by byly trvale nebo dlouhodobě poškozeny),
- upřednostňováním takových sportovních aktivit, které prostředí nepoškozují (běh, chůze nebo jízdu na kole před motorismem),
- při sportovní činnosti ve volné přírodě respektováním značených tratí, turistických cest a dále tím, že účastníci pohybových aktivit chrání rostliny a živočichy, nepoškozují lesní porosty, nenechávají v přírodě odpady, neznečišťují vodní zdroje,

- k tomu je třeba, aby sportovci měli dostatečné znalosti, jak se v přírodě chovat, aby jejich sportovní činnost nepoškozovala prostředí. Získání takových znalostí by mělo být součástí výchovné práce turistického oddílu, manažerů, průvodců, horských vůdců, lze je také čerpat v informačních střediscích nebo z informačních tabulí přímo v regionu nebo z médií.

8.3.2. Ochrana ekosystémů.

Sportovní aktivity se uskutečňují vždy v určitém ekosystému, buď přírodním nebo vytvořeném. Množství účastníků aktivity, jejich vybavení a infrastruktura, která je k danému sportu nutná, v konečném součtu stanoví velikost vlivu na ekosystém. Podle toho můžeme sportovní aktivity rozdělit na:

- Aktivity v ekosystému vytvořeném (vnitřním i vnějším).

Jedná se o stadiony, hřiště, sportovní haly, bazény. V městském prostředí jsou tato zařízení zdrojem škodlivin a mohou působit environmentální problémy podobné těm, které způsobují městské aglomerace (odpady, použitá voda, energie). V zemědělských oblastech je základním problémem ztráta přírodního charakteru ekosystému a její přeměna ve větší nebo menší míře v ekosystém umělý.

-Aktivity v ekosystému přírodním

Ty mohou působit na přírodní prostředí buď velmi silně nebo na něj mají jen slabý nebo nepatrný vliv.

- Aktivity se slabým vlivem na přírodní prostředí.

Patří sem orientační běh, terénní cyklistika, jezdeckví, vodní sporty. Jde o sporty, které se uskutečňují v přírodním prostředí, ale které na ně nemají podstatný vliv. Negativní vliv na ekosystémy může být způsoben velkou koncentrací osob, špatnou organizací akce nebo nezodpovědným chováním jejich účastníků.

- Aktivity se silným vlivem na přírodní ekosystémy.

Patří sem sjezdové lyžování, výstavba bobových drah, v poslední době i výstavba golfových hřišť. Svým prostorovým rozsahem a velikostí terénních úprav mají podstatný vliv na prostředí, který se někdy blíží destrukci. Výstavba těchto sportovišť a v menší míře jejich následné používání poškozují ekosystémy nebo způsobují jejich změny. Poškozeny mohou být tyto složky ekosystému:

- flora,
- fauna,
- přírodní složka ekosystému (vodní režim, geomorfologie atd.).

K poškození dochází tímto způsobem:

- vykácení velké plochy lesa,
- změna sklonu svahu (např. při výstavbě sjezdovek),
- v důsledku toho dochází ke ztrátě celistvosti a stability půdy, k erozi a k narušení vodního režimu,
- využití zařízení vyžaduje výstavbu přístupových komunikací, provoz sportovního zařízení mnohdy vyžaduje vysokou spotřebu vody (sněžová děla) a použití chemických přípravků (k preparaci sněhu, k udržování trávníků),
- při výstavbě sportovních zařízení a často i při jejich provozu způsobují stroje zvýšenou hladinu zvuku,
- vlivem rozsáhlé výstavby dochází k porušení ekosystémů a může být ohrožena biodiverzita.

- rozkouskovaním teritoria ztrácí fauna přirozené biokoridory, hnízdiště a je rušena hlukem a vysokou koncentrací osob.

8.3.3. Územní plánování.

Výstavba sportovních zařízení, zejména ve větším rozsahu, znamená zásah do krajiny, který může způsobit ekologické, ekonomické nebo sociální problémy. Proto se při volbě místa pro výstavbu sportovního zařízení bere v úvahu:

- velikost plochy nutné k výstavbě,
- ztráta zemědělské půdy v důsledku výstavby,
- nutná výstavba nové komunikační sítě nebo rozšíření stávající,
- zbytečná ztráta půdy způsobená neekonomickým plánováním,
- odlesnění, narušení odtokových poměrů v krajině.

Z hlediska sladění sportovní stavby s krajinou je třeba brát v úvahu:

- estetické působení (vizuální dojem sportovní stavby ve vztahu ke krajině),
- potenciální možnosti ztráty charakteru krajiny,
- potenciální možnost výstavby sportovního zařízení zhoršujícího krajinu (sjezdovky, bobové dráhy),
- potenciální možnost změn ekologických, ekonomických a sociálních v rámci celého regionu (nové komunikace, infrastruktura, změna vodního režimu, ztráta orné půdy).

8.3.4. Znečištění.

Sport jako každá lidská aktivita produkuje odpady (neškodné nebo toxické). Pro vlastní činnost i pro výstavbu a provoz infrastruktury používá různé průmyslové výrobky, které mohou být potenciálními zdroji znečištění. Některá sportovní zařízení mohou produkovat toxické látky - např. plyny ničící ozónovou vrstvu, používané při chlazení nebo chlór, používaný v bazénech.

Sport může způsobit znečištění jednotlivých složek prostředí takto:

Voda

- znečištěná voda odtékající do jezer, řek a moří (znečištěná voda vytékající ze sportovního zařízení musí odtékat buď do kanalizace, nebo do čistírny odpadních vod),
- znečištění podzemní vody infiltrací způsobenou hnojivy a pesticidy používanými ve sportovních zařízeních (např. údržba hřišť),
- přímé vypouštění toxických látek do vody.

Vzduch

- emise vozidel používaných k dopravě (výstavba, provoz),
- ostatní emise související s provozem.

Půda

- znečištění půdy agrochemickými látkami používanými k údržbě trávníků,
- znečištění půdy toxickými odpady (především při výstavbě).

8.3.5. Péče o přírodní zdroje a odpady.

Pro realizaci sportovní nebo turistické aktivity je využíváno těchto zdrojů:

- stavební materiál k výstavbě sportovních zařízení a příslušné infrastruktury,

- voda, energie,
- doprava osob a zboží (pohonné hmoty, vozidla),
- potravinářské a průmyslové zboží ke stravování a ubytování.

Současně vznikají tyto typy odpadů:

- odpady potravinářské (tácky, kelímky) a odpady z obchodní sítě (obaly, publikace, programy),
- odpady průmyslové nebo toxické (produkované např. dopravou nebo údržbou).

Problémy zdrojů a odpadů v pro pohybovou aktivitu v cestovním ruchu jsou následující:

- nadměrná spotřeba vody (což způsobuje zmenšování zdrojů),
- nerozlišení pitné a užitkové vody (na zalévání není třeba pitné vody),
- energie získaná z neobnovitelných zdrojů (uhlí, pohonné hmoty),
- doprava využívající fosilní paliva,
- přehnané množství odpadů související se službami,
- toxické odpady při výstavbě sportovních zařízení,
- znečišťující látky emitované při provozu sportovního zařízení (znečištění ovzduší, vody, půdy).

8.3.6. Zdraví a bezpečnost.

Současné ekologické problémy projevující se zejména zvýšeným výskytem škodlivých látek v prostředí mohou znamenat určitý stupeň ohrožení zdraví. Ohrožení může být různého charakteru a intenzity v závislosti na stupni expozice. Záleží na okamžitém stavu znečištění prostředí v místě konání sportovní akce (na stejném místě se několikanásobně mohou lišit hodnoty ukazatelů znečištění ovzduší v době příznivých rozptylových podmínek a v době smogu) i na intenzitě sportovní činnosti (při náročnější sportovní činnosti více a hlouběji dýcháme, a proto vdechujeme více škodlivých látek a po skončení sportovního výkonu máme větší žízeň a můžeme vypít více vody špatné jakosti).

Potenciální zdroje ohrožení zdraví při všech pohybových činnostech mohou způsobit:

- obtíže při zásobování pitnou vodou nebo její zhoršená jakost,
- nedostatek základní hygieny,
- zhoršená kvalita vzduchu (smog, zvýšená koncentrace ozónu, zhoršená kvalita vzduchu ve sportovních halách),
- vodní sporty ve znečištěné vodě (znečišťující látky fyzikálního, chemického nebo biologického původu),
- sport uskutečňovaný na kontaminovaném podloží (toxickými odpady, zbytky pesticidů nebo těžkými kovy),
- nevhodná výstavba sportovního zařízení (např. vykácená plocha v důsledku výstavby sjezdovky může způsobit zvýšený výskyt lavin),
- použití látek škodících zdraví při provozu sportovního zařízení (chladicí směsi ničící ozónovou vrstvu, pesticidy atd.).

8.3.7. Škodlivé vlivy.

Při každé lidské činnosti se objevují rušivé vlivy působící na naše smysly. Jde zejména o hluk, který zároveň může působit i vibrace, ale může jít i o vizuální působení. Jejich škodlivé působení může narušit ekosystémy, u člověka zhoršit kvalitu života i ohrozit zdraví. Působení

těchto činitelů může být trvalé nebo dočasné. Také sport může být zdrojem škodlivého působení.

Potenciální zdroje škodlivých vlivů ve sportu:

- hluk a pohyb v průběhu výstavby sportovních zařízení,
- hluk a pohyb jako důsledek organizace velkých sportovních událostí,
- hluk a znečištění způsobené oslavami po skončení sportovní události,
- hluk způsobený využíváním sportovních zařízení v obytných zónách (tenis, basketbal, kopaná),
- osvětlení sportovních zařízení (může rušivě působit na oči).

8.3.8. Ochrana kulturního dědictví.

Při výstavbě sportovních zařízení a při uskutečňování všech druhů pohybové činnosti v rámci cestovního ruchu musí být chráněno přírodní prostředí a kulturní bohatství regionu. Sport musí být v integraci s místní kulturou, musí být brány v úvahu sociální aspekty a především musí probíhat ve spolupráci s místními obyvateli. Předmětem ochrany jsou chráněná území, historické památky a místní kultura.

Za kulturní dědictví pokládáme:

- přírodní a kulturní zdroje (historické památky, místní výroba, řemesla, přírodní zdroje),
- tradiční znalosti (místní know-how jak nakládat s kulturními a přírodními zdroji),
- sociální aspekty (místní komunita, hodnotová a kulturní orientace, tradice, sport).

Literatura:

Doležal, T.: Sport a prostředí. Olympijská knihovnička, 16. Svazek, ČOV, Praha, 1998.

Doležal, T., Málek, P.: Ekologie a tělesná výchova. H+H, Praha, 1994.

Hanuš, R., Jirásek, I.: Výchova v přírodě. Phare, 21. Svazek, MŽP ČR, Praha, 1996.

Jeníček, V., Foltýn, J.: Životní prostředí a trvale udržitelný rozvoj v soustavě globálních problémů. Phare, 37. Svazek, MŽP ČR, Praha, 1996.

8.4 Motivace k cestovnímu ruchu a ochraně životního prostředí (Mourek)

Problémy s poškozování životního prostředí se stávají v současné době celosvětovými. Změnou klimatu, znečištěním ovzduší, vymíráním druhů či znečišťováním vod se dnes nezabývají pouze odborníci, ale čím dál tím větší zájem projevuje i veřejnost. Je stále více jasné, že tyto problémy jsou zapříčiněny lidským jednáním ve vztahu k přírodě a že jsou především připisovány růstu populace na zeměkouli. Přitom ale znečišťování životního prostředí a růst populace ne úplně probíhají stejně ve stejných zemích. Přesto, že nárůst populace v průmyslově vyspělých zemích je prakticky nulový nebo velice malý, jsou tyto země hlavními znečišťovateli životního prostředí a hlavními nárokovateli přírodních zdrojů. Vybudování a udržení životního stylu vyspělých zemí je možné jen za předpokladu využívání a spotřeby velkého množství energie a přírodních zdrojů jako ropy či zemního plynu. Při jejich těžbě dochází zákonitě k devastaci ekosystémů v tropech či mořích. Zákonitým výstupem spotřeby energie a přírodních zdrojů jsou negativní emise, odpady či plyny znečišťující životní prostředí nejen pro lidi, ale i ostatní faunu a flóru (viz příklad poslední přírodní katastrofy ve zlatém dolu v rumunském Baia Mare). Z pohledu osobní a společenské roviny jsou pro naše jednání vůči životnímu prostředí důležité aspekty především

ekonomické, ale i etické, psychologické či sociální. Tyto vzorce jednání platí samozřejmě i pro naše chování vůči životnímu prostředí při rekreačních a dovolenkových aktivitách.

K základním sociálním aspektům lidského chování vůči životnímu prostředí patří příkrý rozpor mezi uvědoměním si následků našeho chování vůči životnímu prostředí a naší připravenosti jednat. K hlavním komponentům, které naše chování ovlivňují patří:

- ✓ Osobní vyhodnocení chování vůči životnímu prostředí
- ✓ Sociální tlak významných osobností (rodičů, životních partnerů či kolegů)
- ✓ Jak jednoduché/složitě se zdá osobnosti uskutečňovat šetrné jednání v praxi
- ✓ Zkušenosti s takovým jednáním z minulosti

Ekonomické aspekty

Dalším důvodem, proč relativně vysoký stupeň uvědomění si následků našeho chování vůči životnímu prostředí neodráží v našem praktickém jednání je tzv. problematika „ŽP jako veřejného statku“. V dnešní společnosti řízené touhou po maximalizaci zisku je ŽP pouhým veřejným statkem a řídí se principem ekonomické racionality. Jakékoliv šetrné chování k ŽP při užití principu ekonomické racionality vypadá jako iracionální chování. Tento konflikt mezi individuální a kolektivní racionalitou může být částečně zmírněn např. internalizací externích nákladů ve formě daní či poplatků nebo etablováním určitých vlastnických vztahů formou ekologických certifikátů. Přesto, že celkově existuje jen malý přímý vliv mezi uvědoměním si a adekvátním jednáním, přesto je toto uvědomění důležité z dvojího pohledu:

Za prvé z důvodu akceptování opatření chránící ŽP

Za druhé z důvodů prosazení některých opatření, která nevyžadují vysokých nákladů a potřebují dostatečnou podporu obyvatel

Teorie kognitivní disonance v CR

Tato teorie nám poskytuje obrázek o tom, jak se naše uvědomění a jednání vůči životnímu prostředí vyvíjejí v čase. Jako říká sám název jde o „nesouhlas vůči našemu uvědomování si“. Tento nesouhlas se zakládá na stavu uvědomování si v současné podobě a v podobě žádoucí. To vede u člověka k vnitřnímu napětí, která se snaží odbourat. Toho je možné dokázat jen třemi způsoby:

- **Deformací vjemu** – současný stav je vnímán deformovaně a přizpůsobí se požadovanému stavu
- **Změnou postoje** – lidé změni své vnitřní postoje, tzn. že požadovaný stav se přizpůsobí současnému
- **Změnou jednání** – změni se současný stav a přizpůsobí se požadovanému.

Ve všech 3 případech dochází ke zmírnění vnitřního napětí. První případ je nejméně žádoucí. V případě životního prostředí je nejlepším řešením třetí případ. Teorie kognitivní disonance lze použít k předpovědi možného vývoje v turistické poptávce. Výše uvedené příklady se dají použít jako fáze budoucí poptávky po určitém produktu. Tento vývoj lze ilustrovat na příkladu umírání lesů:

Fáze zapuzovací – v níž se návštěvník snaží zapudit myšlenky o možném umírání lesu ze svého vědomí

Fáze uvědomovací – je fáze, kdy jsou symptomy umírání lesa stále zřetelnější a tento vjem se dostává stále hlouběji do vědomí návštěvníka. Pro mnoho návštěvníků se tento dojem stane negativní vzpomínkou na dovolenou, což vede k poklesu poptávky

Fáze přizpůsobovací – je fází, kdy si návštěvníci pomalu začínají zvykat na nový obraz lesa. Noví návštěvníci si již nepamatují bývalý vzhled lesa.

Tyto tři fáze odpovídají příkladům odbourání vnitřního napětí. Požadovaný stav se změní natolik, že nakonec odpovídá stavu současnému. Ve druhé fázi sice dochází ke změně jednání návštěvníků, poptávka klesá, ale tím nedochází ke změně současného stavu, ten zůstává mimo vnímání návštěvníků.

Motivace k cestování

Proto, abychom pochopili základní motivaci pro cestování, existuje řada modelů. Na úvod je důležité rozlišit mezi motivací, **proč lidé cestují** od otázky **proč lidé cestují do určitých destinací**. Odpověď na první otázku nalezneme v individuální psychologii jednotlivých turistů, zatímco druhá je spíše souhrnem pozitivních a negativních dojmů z návštěvy určité destinace.

Nezákladnějším rozlišovacím modelem u motivace k cestování jsou faktory vycházející z **vnitřní potřeby cestovatele a jeho sociálního zázemí**, a faktory, které se vztahují **k samotné destinaci**. Tyto faktory lze uvést na jednoduchém příkladu např. potřeby zažít dobrodružství a nabídkou určité destinace takové dobrodružství realizovat. Přitom je třeba vzít do úvahy, že konečné rozhodnutí pro cestování je většinou **kombinací několika faktorů** najednou.

Zdroje pro zkoumání motivace k cestování jsou trojí. Prvním je samotná **historie cestování** sahající až do dob starověkého Egypta a Říma. Druhým zdrojem jsou již **provedené studie o motivaci k cestování**. Třetím zdrojem informací o motivaci je **výzkum trhu**.

8.4.1 Historie CR a motivace

Z pohledu motivace je možné vysledovat některé všeobecné trendy už u Římanů, jako je např. potřeba odpočinku, relaxace, únik před teplem, či zvědavost. Cesty do poutních míst dodaly této motivaci na náboženském rámci. V 17. a 18. století přibyly cesty mladých šlechticů jako cestování za vzděláním, později přibyly motivy zdraví a cest do lázní a do hor (19. století). S rozvojem dopravy, ať už námořní, automobilové či letecké, stejně jako díky zvyšující se životní úrovni obyvatel vyspělých zemí získává turismus na masovosti. Cesty do různých destinací začínají odrážet i sociální statut cestovatele, dochází k stále větší diferenciaci ve výběru turistické destinace a produktu. K původně zmíněným motivům se přidávají nové motivy jako cesty za neznámým životním prostředím, cesty za nostalgií či obdivování moderních technologií.

8.4.2 Teorie cestovní motivace

Existuje spousta přístupů k teorii cestovní motivace. Jedním z nich je přístup S. Ploga, který vytvořil klasifikace cestovatele podle psychologických typů a vzorců chování ve vztahu k cestování. Plog tak definoval 2 základní typy osobnosti – **psychocentrický** (vnitřně orientovaný, s menším zájmem) a **alocentrický** (orientovaný navenek, s rozličnými zájmy). Pro alocentrickou osobnost je **cestování formou vyjádření jejího sebevědomí, zájmů a zvědavosti**. Psychocentrickí lidé se raději zaměřují na blízké destinace, známé aktivity a bezpečné cestování. Tento model ovšem nezohledňuje finanční situaci cestovatele ani skutečnost, že na cestovní motivaci působí více faktorů.

Další ze sociologických přístupů rozlišuje cestování jako nutnost útěku ze všedního života. Podle Danna existují anomičtí lidé, kteří pracují ve stresu, žijí ve velkých městech a mají

rodinu. Na druhou stranu existují lidé, jejichž cílem je zlepšení svého ega, většinou s nižším sociálním statutem, kteří si díky cestování do exoticky vnímaných destinací snaží vylepšit svůj sociální statut. Pro oba typy je ovšem primární motivací útek před stresem nebo před sebou samými.

Jiná teorie motivace k cestování bere do úvahy fakt, že aktivity volného času se mění v průběhu lidského života. Jednou z nejznámějších motivačních teorií je **teorie VALS** (values attitudes lifestyle segmentation tj. **segmentace založená na hodnotách, názorech a životním stylu**) psychologa A.Maslowa, která rozděluje turisty do **9 segmentů**, přičemž základním rozlišovacím prvkem je způsob spotřeby, sociodemografické faktory, zaměstnání a materiální zajištění. Je to dnes prakticky nejrozšířenější teorie na světě, i když i ona má své slabiny především v přílišném zmaterializování motivů.

Poslední teorií je tzv. **teorie cestovního kariérního žebříčku** podle Pearce. Tato teorie tvrdí, že cestovní chování odráží hierarchii cestovní motivace, přičemž vychází z Maslowovy teorie. Pro každý stupeň existuje celá řada potřeb a motivů pro cestovatele. V této teorii se nahlíží na destinace jako na místa, kde je možné prožít různé prázdninové zážitky a kde si cestovatel volí aktivity a zážitky z nabídky odpovídající nejvíce jeho potřebám. Z potřeb uspokojovaných v rámci kariérního žebříčku zmiňme např. potřeby bezpečí, potřeba navázání vztahu, upevnění sebevědomí a dalších psychologických potřeb.

8.4.3 Výzkum trhu

Třetím zdrojem jsou výsledky výzkumů trhu v oblasti motivace. K nim patří **důvody cestování, charakter destinace, charakteristika cesty či sociodemografické charakteristiky**. K těmto studiím patří i např. pravidelná motivační šetření ČCCR u zahraničních návštěvníků ČR.

Existuje tedy mnoho cest jak popsat a definovat návštěvníka. Tomuto procesu se v marketingu říká proces **segmentace**. Je to proces, který sdružuje lidi do skupin s podobnými potřebami a činí tak z nich potencionální zákazníky, na které se zaměřuje marketingová strategie obchodníků. Existují 4 základní kategorie, na jejichž základě je možné rozdělit zákazníky do segmentů: **demografické, geografické, psychografické** (charakteristiky osobnosti, životního způsobu apod.) a **behaviorální** (povědomí kupujícího o produktu apod.).

K základním kategoriím cestovatelů **založeným na důvodu cesty** patří **cesty za dovolenou, služební cesty, návštěva přátel a příbuzných, cesty s náboženskou tematikou, cesty se speciální tematikou** apod. Dále je možné rozlišovat (na základě **organizace cesty**) mezi **nezávislými cestovateli a organizovanými cestami**. Na základě sociodemografických charakteristik (věk, pohlaví, dosažený stupeň vzdělání atd.) rozlišujeme např. mezi cestovateli **seniory či juniory** nebo cesty dle sexuální orientace. Je jasné, že důležitým motivem k cestování je především **ekonomická situace cestovatele**, ale stejně tak i **zdravotní schopnost cestovat** (možnost mobility) a **životní způsob cestovatele či životní cyklus jeho rodiny**.

Literatura:

„International Tourism: A Global Perspective“, WTO, 1997

„Tourismus und Ökologie“, H-R Müller, 1999